

Kəmalə Rüstəm qızı Quliyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
Ümumi pedaqogika kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-8448-2021>
[https://doi.org/10.69682/arti.2024.91\(6\).128-131](https://doi.org/10.69682/arti.2024.91(6).128-131)

MÜƏLLİMİN PEDAQOJİ MƏDƏNİYYƏTİ

Кямаля Рустам гызы Гулиева
доцент кафедры общей педагогики Азербайджанского
Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по педагогике

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА УЧИТЕЛЯ

Kamala Rustam Guliyeva
associate professor of General pedagogy department of the
Azerbaijan State Pedagogical University

A TEACHER'S PEDAGOGICAL CULTURE

Xülasə. Dəyərönlü təhsilin xüsusi önəm kəsb etdiyi hazırkı şəraitdə şagirdlərdə zehni, əxlaqi, fiziki, estetik, ekoloji, iqtisadi və hüquq mədəniyyətinin formalaşdırılması başlıca vəzifə kimi qarşıda durur. Mədəniyyət isə ən böyük dəyər hesab edildiyindən müəllimin özünün də pedaqoji mədəniyyətə yiyələnməsi, onun komponentlərinə tam mənasında sahib olması zəruridir.

Müəllimin pedaqoji mədəniyyəti onun peşəkar keyfiyyətləri arasında aparıcı yer tutur. Onun başlıca komponentlərinə akseoloji, texnoloji, evristik və şəxsi komponentlər daxildir. Müəllimin nitq, davranış və estetik mədəniyyəti də onun peşəkarlığının və səriştəliyinin başlıca göstəriciləri hesab edilir.

Açar sözlər: *pedaqoji mədəniyyət, mükəmməl nitq, davranış mədəniyyəti, estetik mədəniyyət*

Аннотация. В современных условиях, когда ценностно-ориентированное образование приобретает особое значение, формирование психической, нравственной, физической, эстетической, экологической, экономической и правовой культуры у обучающихся является основной задачей. Поскольку культура считается величайшей ценностью, учителю необходимо овладеть педагогической культурой и иметь ее компоненты в полном смысле.

Педагогическая культура учителя занимает ведущее место среди его профессиональных качеств. К ее основным компонентам относятся аксиологический, технологический, эвристический и личностный компоненты.

Речь, поведение и эстетическая культура педагога также считаются основными показателями его профессионализма и компетентности.

Ключевые слова: *педагогическая культура, совершенная речь, поведенческая культура, эстетическая культура*

Abstract. In the current condition, where value-oriented education is of particular importance, the formation of mental, moral, physical, aesthetic, ecological, economic and legal culture of students is the main task. Since culture is considered the greatest value, it is necessary for the teacher to acquire pedagogical culture and to have its components in the full sense.

A teacher's pedagogical culture takes a leading place among his or her professional qualities. Axiological, technological, heuristic and personal components are the main components.

The teacher's speech, behaviour and aesthetic culture are also considered the main indicators of his or her professionalism and competence.

Keywords: *pedagogical culture, perfect speech, behavioural culture, aesthetic culture*

Müəllim cəmiyyətdəki sosial statusundan asılı olmayaraq həmişə insanın formalaşması prosesində iştirak etmişdir. Bu peşənin ictimai və humanist əhəmiyyəti, cəmiyyətdəki önəmli rolu da məhz bununla bağlıdır. Bəşəriyyətin bütün işıqlı şəxsiyyətləri, qüdrətli zəka sahibləri, pedaqoji elmin korifeyləri müəllimliyi bütün peşələrdən uca tutmuş, onu gənc nəslin təlim-tərbiyəsində başlıca istiqamətverici qüvvə hesab etmişlər.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin fikrincə, həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar ən fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli, eyni zamanda qəhrəmanlıq göstərən insanlardır.

Müəllim gələcək cəmiyyətin memarı və qurucusudur, çünki gələcək cəmiyyət məhz onun yetirmələrinin əli ilə qurulur. Keyfiyyətli təhsilin taleyi məhz müəllimlə bağlıdır. O, mədəniyyətin, sosial dəyərlərin daşıyıcısı kimi mühüm bir missiyanı yerinə yetirir. Müəllim öz fəaliyyəti ilə keçmişin sınaqlarından keçib gələn elmi, mədəniyyəti gənc nəslə ötürür, eyni zamanda onlara dövrün tələblərinə uyğun bilik, bacarıq və vərdislər aşılayır. Bu baxımdan onun özünün də pedaqoji mədəniyyətə yiyələnməsi, onun komponentlərinə tam mənasında sahib olması zəruridir.

Pedaqoji mədəniyyət müəllimin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissəsi olmaqla onun ümumi inkişaf səviyyəsini təmin edən xüsusiyyətlərin interpretasiyasıdır. Müəllimin ümumi mədəniyyəti onun ixtisas hazırlığı və peşə yüksəlişini əhatə edir. Pedaqoji mədəniyyət isə bu təsirlər sırasında önəmli yer tutur.

ARAŞDIRMALAR. Pedaqoji mədəniyyət müəllimin peşəkar keyfiyyətləri arasında aparıcı yer tutur. Onun başlıca komponentlərinə akseoloji, texnoloji, evristik və şəxsi komponentlər daxildir.

Akseoloji komponentə müəllimin pedaqoji taktı və etikası, texnoloji komponentə, əsasən, müəllimin fəaliyyət mədəniyyəti, yəni pedaqoji ünsiyyət bacarığı, evristik mədəniyyətə isə peşə hazırlığı ilə bağlı keyfiyyətlər daxildir. Pedaqoji mədəniyyətin şəxsi komponentinə müəllimin xarici görünüş mədəniyyəti aid edilir.

Müəllimin nitq və davranış mədəniyyəti onun peşəkarlığının və səriştəliliyinin başlıca göstəriciləri hesab edilir. Vaxtilə ərəb filosofu İbn Xəldun yazırdı ki, hər öyrədən müəllim deyil, kimdən ki, öyrənirsən, müəllim odur.

“Müəllim öz yetirmələrinə verməli olduğu xüsusi (fənn üzrə), etik və həyatı biliklərin daşıyıcısıdır. Buna görə də bilik müəlliminin kamilliyə gətirilməsi üçün əsas vasitədir” [1, s. 47].

Müəllimin ifadəli sözü digər pedaqoji təsir vasitələrini də yaxşı tətbiq etməyə imkan verdiyindən mükəmməl nitq qabiliyyətinə malik olmaq pedaqoji mədəniyyətin başlıca komponentidir. Çünki şagirdlərlə ünsiyyətdə müəllimin ən böyük silahı onun canlı sözüdür. “Şifahi nitq pedaqoji ünsiyyətin əsas vasitəsidir. Müəllimin sözü hisslərə və şüura təsir göstərməli, təfəkkürü və təxəyyülü stimullaşdırmalı, axtarıcılıq fəaliyyətinə tələbat yaratmalıdır” [2, s. 210].

Bu baxımdan nitqin emosionallığı, kamilliyi, inandırıcılığı təlim-tərbiyə prosesinin səmərəliliyini təmin edən əsas amillərdən biridir. V.A. Suxomlinski nitq mədəniyyətini mənəvi mədəniyyətin güzgüsü hesab edərək müəllimdən sözə sahib olmaq ustalığı tələb edirdi. Onun fikrincə, məktəb divarları arasında deyilmiş hər bir söz məqsədyönlü, düşünülmüş və müdrik olmalıdır. Nitq müəllim üçün həm tədris, həm də öyrənmə vasitəsidir. Müəllim nitq vasitəsilə müəyyən informasiyaları ötürür, şagirdlərin zehni zənginləşdirir və inkişaf etdirir, onların diqqətini idarə edir, anlayışlar və təsəvvürlər dünyasını formalaşdırır. Şagirdlər, ilk növbədə məntiqli, dəqiq, qrammatik cəhətdən düzgün, orijinal nitqi yadda saxlayırlar. Ona görə də müəllim həm ümummədəni, həm də nitq baxımından şagirdlər üçün nümunədir. Nitq mədəniyyəti yalnız müəllimin mənəvi zənginliyinin, onun təfəkkür və davranış mədəniyyətinin ifadəsi deyil, eyni zamanda şagird şəxsiyyətini formalaşdırmağın qüdrətli vasitəsidir.

“Bəlkə də, bizim təşkilati işlərdəki səhvlərimiz çox zaman uşaqlarla əsl danışıq bacarığımızın olmamasından irəli gəlir. Elə deməyi bacarmaq lazımdır ki, onlar sizin iradənizi, sizin mədəniyyətinizi, sizin şəxsiyyətinizi hiss edib duysunlar.” [3, s. 102]

Düzgün nitqə malik olan müəllim nitqinin dəqiqliyini daim təmin etməlidir. Nitqin ilk və əsas şərtlərindən olan nitqin dəqiqliyi, müəllimin daim diqqət mərkəzində saxlamalı olduğu əsas meyar olmalıdır. Çünki, bu meyar müəllimin nitqinə verilən digər tələblərin də yerinə yetirilməsində əsas rol oynayır. Belə ki, nitqin dəqiqliyi onun yığcamlığını, təmizliyini, ifadə və rəhbərliyini təmin edir. Fikrini qısa izah etmək,

lakonik və təsirli şəkildə şagirdlərdə mövzuya uyğun təsəvvür formalaşdırmaq qabiliyyəti peşəkar müəllimin əsas kompetensiyalarından biridir.

Müəllimin nitq mədəniyyətinin düzgün qurulmasında nitqin aydınlığı olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nitqin aydınlığı düzgün ünsiyyət qurmaq üçün əsas şərtədir. F. Köçərli belə hesab edir ki, dili dolaşlıq şəxsin fikri də dolaşlıqdır. Deməli nitqin aydınlığı peşəkar müəllim fəaliyyətində həqiqətən mühüm rol oynayır. Müəllim diqqət yetirməlidir ki, şagirdlərdə öz fikirlərini dəqiq ifadə etmək vərdişləri formalaşdırsın.

Müəllimin pedaqoji mədəniyyətinin əsas komponentləri arasında onun ünsiyyət və davranış mədəniyyəti də xüsusi yer tutur. Pedaqoji prosesdə müəllimin müvəffəqiyyətinin başlıca amillərindən biri də onun şagirdlərlə emosional zəmin üzərində qurulmuş səmimi qarşılıqlı münasibətlər yarada bilməsidir. Bu da birbaşa müəllimin pedaqoji etikasına bağlıdır. Pedaqoji etikanın incəliklərinə yiyələnən müəllim həm də demokratik ünsiyyət üslubuna yiyələnmiş olur. Eyni zamanda müəllim-şagird münasibətlərində pedaqoji əməkdaşlığa nail olur. Alman şairi V. Höte yazırdı ki, bizə kim dərs deyirsə, ona müəllim deyirik, lakin hər dərs deyən adam müəllimlik ləyaqətini doğrulda bilməz.

Müəllimin ünsiyyət mədəniyyəti – şagirdlər, onların valideynləri, müəllim həmkarları, məktəb rəhbərliyi ilə düzgün qarşılıqlı münasibətlər yaratmaq bacarığında özünü göstərir. Ünsiyyət üslubuna görə müəllimləri avtoritar, liberal və demokratik olmaqla üç qrupa bölürlər.

Avtoritar ünsiyyət üslubu subyekt-obyekt münasibətlərinə əsaslanır. Bu zaman müəllim həmişə hökmran mövqedə dayanır, şagirdlərin fəal olmalarına şərait yaratmır. Liberal üsluba malik müəllimlər şagirdlərin işinə qarışmamağa çalışır, neytral mövqe tuturlar. Demokratik ünsiyyət üslubuna malik müəllimlər isə şagirdi subyekt kimi, bərabərhüquqlu tərəf-müqabil kimi qəbul edir, şagird kollektivinə hörmətlə yanaşır, onların müstəqilliyini boğmur, rəy və təkliflərini nəzərə alır. Bu gün təhsilin humanistləşdirilməsi, şəxsiyyətyönlülük kimi prinsiplərin reallaşdırılması eyni zamanda demokratik ünsiyyət üslubuna əsaslanır.

Müəllim-şagird ünsiyyəti verbal (nitq vasitəsi ilə), qeyri-verbal (mimika, jestlər, duruş), vizual (baxışlar-gözlər vasitəsi ilə) və taktil yol-

la (əsasən kiçik yaşlı şagirdlərin başını sığallamaq, xoş sözlər demək və s.) həyata keçirilir. Pedaqoji ünsiyyət müəllim-şagird əməkdaşlığıdır. Ünsiyyətin köməyiylə bir çox tərbiyəvi vəzifələri də reallaşdırmaq mümkündür.

“Müəllim və şagirdlər arasında psixoloji təmasın yaradılması şəxsiyyətin idrak istiqamətini formalaşdırmağa, psixoloji baryerləri dəf etməyə, şagird kollektivində - şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə sağlam mənəvi-psixoloji iqlim yaratmağa imkan verir” [4, s. 13].

Müəllimin davranış mədəniyyəti onun pedaqoji etikasında özünü göstərir. Pedaqoji etika müəllimdən dərsdə, tərbiyəvi tədbirlərdə, ümumiyyətlə hər yerdə, insanlara münasibətdə humanizm, yüksək mədəniyyət, nəzakət, qayğıkeşlik, nikbinlik, xeyirxahlıq nümayiş etdirməsini nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 16 may 2014-cü il tarixli Qərarı ilə “Müəllimlərin etik davranış Qaydaları” [5] təsdiq edilmişdir. Həmin qaydalara görə hər bir müəllim cəmiyyətin və dövlətin maraqları naminə öz peşə fəaliyyətini keyfiyyətlə və səmərəli yerinə yetirməyə borcludur. Müəllim bütün hallarda hər bir şəxs üçün vicdanlılıq nümunəsi olmalıdır. O, öz peşəkar fəaliyyəti və şəxsi nümunəsi ilə təhsilənlərin, valideynlərin, cəmiyyətin ölkəmizin təhsil sistemində, təhsil müəssisəsinə və təhsil işçilərinə inamını artırmalıdır. Peşə fəaliyyəti prosesində şərəfli müəllim adına, habelə çalışdığı təhsil müəssisəsinin nüfuzuna xələl gətirə biləcək hərəkətlərə yol verməməlidir.

Müəllim həmişə mədəni davranış nümayiş etdirməli, təhsilənlərlə, həmkarları və rəhbərliklə münasibətlərində nəzakətli, xeyirxah, diqqətli və təmkinli olmalıdır. Məktəb rəhbərinin, həmkarlarının tənqidi fikirlərini düzgün qiymətləndirməli və onlardan nəticə çıxarmağı bacarmalıdır. Müəllim səmimi, çalışqan, intizamlı, təşəbbüskar olmalı, xarici görkəminə, geyiminə xüsusi diqqət yetirməlidir.

Müəllim öz davranışında pedaqoji takti gözləməlidir. Pedaqoji takt şagirdlərlə ünsiyyətdə müəyyən həddə riayət etmək deməkdir. Pedaqoji takt müəllimin, tərbiyəçinin aqlının, hissələrinin və mədəniyyətinin ümumiləşmiş ifadəsidir. “Pedaqoji takt müəllimin şagirdlərə münasibətində məqsədyönlü təsir ölçüsü, ünsiyyətin məhsuldar üslubda yaradılması bacarığıdır” [6, s.56]. Şagird şəxsiyyətinə hörmət etmək peda-

qoji taktın özəyidir. Şagirdləri başa düşən, onların qəlbinə yol tapan müəllim qeyri-etik hərəkətlərə yol vermir. Müəllim təhsilalanların bilini qiymətləndirərkən obyektiv və qərəzsiz olmalı, şagirdin hər hansı nöqsanına görə onu qiymətlə cəzalandırmamalıdır. Müəllim unutmamalıdır ki, ona nüfuz qazandıran keyfiyyətlər sırasında ədalətlik ön sırada dayanır.

Müəllim təhsilalanlara qarşı həmişə diqqətli, xeyirxah və qayğıkeş olmalı, “mənəvi valideyn” statusunu qorumağa çalışmalıdır. Nitqində kobud və təhqiredici ifadələr işlətməməli, şagirdin hər kiçik qüsurlarını onun üzünə vurmamalı, təhsilalanların şərəf və ləyaqətini alçaldan hərəkətlərə yol verməməlidir. Hər bir müəllim qarşısında əyləşən şagirdin şəxsində gələcəyin böyük adamını görməyi, şagirdlərin yaddaşında onların inandığı, etibar etdiyi, sevdiyi şəxsiyyət kimi qalmağı bacarmalıdır. Müəllim unutmamalıdır ki, şagirdlər sevdikləri müəllimin fənnini daha yaxşı oxuyurlar, yəni müəllimə məhəbbət fənnə məhəbbətdən əvvəl yaranır. Bu baxımdan tədris etdiyi fənni sevdirmək üçün ixtisasını mükəmməl bilməklə yanaşı, ilk növbədə, şagirdlərin qəlbinə yol tapmalıdır.

Müəllim eyni zamanda öz həmkarlarının fikirlərinə hörmətlə yanaşmalı, pedaqoji münasibətlərdə münəqişələrdən uzaq olmalıdır. Məktəb rəhbərliyinin irad və təkliflərini təmkinlə qəbul etməyi, səhlərini etiraf etməyi bacarmalıdır.

Valideynlərə münasibətdə hörmət və nəzakət nümayiş etdirməlidir.

Müəllim öz vətəndaşlıq borcunu dərk etməli, öz şəxsi və peşə nüfuzunu daim qorumalı,

milli-mənəvi dəyərlərin, mədəni irsin qoruyucusu missiyasını daşımaqla bərabər cəmiyyətdə fəal həyat mövqeyi tutmalıdır..

NƏTİCƏ. Həyat sübut edir ki, yalnız daim axtarışda olan, yenilikləri həvəslə öyrənən və bunları öz təcrübəsində yaradıcılıqla tətbiq edən, pedaqoji mədəniyyətin bütün komponentlərinə yiyələnən müəllimlər peşəkar və səriştəli təhsilverənlər kimi formalaşırlar. Müəllim yalnız məktəbdə deyil, həyatın bütün sahələrində öz adının şərəfini, müqəddəsliyini qoruyub saxlamağı bacarmalıdır. Pedaqoji mədəniyyət müəllimin peşə fəaliyyətinin güzgüsüdür.

Problemə aktuallığı. Müəllimin davranış, nitq, ünsiyyət mədəniyyəti onun peşə fəaliyyətinin əsas aspektləridir. Bütün zamanlarda peşəsinin tələb etdiyi mədəni normaları özünün həyatı tələbatına çevirən müəllimlərimiz bu gün də yüksək peşəkarlıq və səriştəliliyi ilə yanaşı həm də , etik davranışları baxımından nümunə olmağı bacarmalıdır. Bu mənada müəllimin pedaqoji mədəniyyətə yiyələnməsi onun fəaliyyətinin başlıca cəhətidir və bütün zamanlarda aktual problem olaraq qalır.

Problemə elmi yeniliyi. Məqalədə müəllimin pedaqoji fəaliyyətinin başlıca aspektləri , pedaqoji mədəniyyətin akseoloji, texnoloji, evristik və şəxsi komponentləri sistemli təhlilə cəlb edilmişdir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Məqalədə əks olunan fikirlər gələcək müəllimlərin peşə seçiminə əminliyinin yüksəldilməsinə təsir göstərəcək. Müəllimlərin peşəkarlıq və səriştəlilik səviyyəsinin artırılmasında, onların pedaqoji mədəniyyətin vacib komponentlərinə daha dərinə yiyələnməsində istiqamətverici rol oynayacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Quliyeva K. Yuxarı sinif şagirdlərinin müəllimlik peşəsinə istiqamətləndirilməsi / K. Quliyeva . -Bakı: Nurlan,- 2003. - 140 s.
2. Ağayeva X. Müəllimin pedaqoji ustalığı təlimin səmərəliliyinin şərti kimi. Müəllim hazırlığına yeni yanaşmalar. / X. Ağayeva . -Bakı: Mütərcim, -2012. -324 s.
3. Abdullayev N. Nitq mədəniyyətinin əsasları: / N.Abdullayev.- Bakı : ADPU,- 2015. - 281səh.
4. Кан- Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. / В.А.Кан- Калик. Москва: Просвещение, -1987. - 190 с.
5. Müəllimin etik davranış qaydaları. <https://edu.gov.az>
6. İlyasov M. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri. / M. İlyasov. - Bakı: Elm və təhsil, - 2018. - 208 s.

E-mail:kamala.quliyeva51@gmail.com

Redaksiyaya daxil olub: 02.12.2024.